

A természet hangján – minden zöldfülű gyerekeknek

Ha szép idő van, azért, ha pedig szikrázó hideg van, akkor azért érdemes kimenni az erdőbe. Mert az erdő örökké más arcát mutató, évszokról évszakra megnyíló mesekönyv, ahol mindig történik valami. Az igazi kirándulások színhelye ezért az erdő, ezt minden gyerek tudja, mert ott mindig lehet figyelgetni valamit: izgalmas, örökké kiismerhetetlen tájék.

A tölgy Magyarország leggyakoribb fája, az erdők királya. Birodalma gazdag és végtelen: hazánkban is számos helységnevünk állít hatalmának emlékét: a Tölgyesi-szoros vagy Makkoshetye, a csertölgy nevét őrző Cserehát, Ágcsernyő vagy Bakonycsernye... Ha van kedved és térképed, keresd e földi királyság jelző-állomásait Te is! Ám a tölgy amúgy is különleges: számtalan varázslatos hiedelem, ősi rítus tapad hozzá. Úgy tartják, a druidák, a „tölgyemberek” legfontosabb tevékenysége a tölgyön élősködő sárga fagyöngy gyűjtése volt a Szent Tölgyfaligetekben, de a dodonai jós is a tölgyfalombok susogásából olvasta ki a kérdésekre a választ. Minden kérdésekre mi sem tudunk majd felelni, hiába hallgatjuk a tölgylevelek susogását, de azért nagyon sokra megpróbálunk. És ne felejtsetek el: az igazi csodák kéznyújtásra vannak tőlünk. Nem kell hozzá repülőgép, sem griffmadár – elég, ha hét végén felkeressük valamelyik elvarázsolt tölgyesünket, és a mesekönyv megnyílik Nektek. Ezt megígérem. Jó kalandozást!

Mirtse Zsuzsa

Tartalom

Tölgyerdőben jártam	2. oldal
Terítve a tölgyfaasztal	12. oldal
Élet a halál után	18. oldal
Az élet csupa disznóság	34. oldal
Európa fája: a bükk	42. oldal

Szelestey László felvétele

Rejtékaadó tölgyerdő

**Ez az óriási, vén tölgyfa a pölöskei erdőben állt, ki tudja, hány éven át. És állnak még ma is sokan: tölgyek és bükkök, öregek és fiatalok – életet, táplálékot, búvóhelyet adó fák, a vadon méltóság-
teljes, hallgatag óriásai**

BOTÁNIKA LEVELEI

Tölgyerdőben járta m...

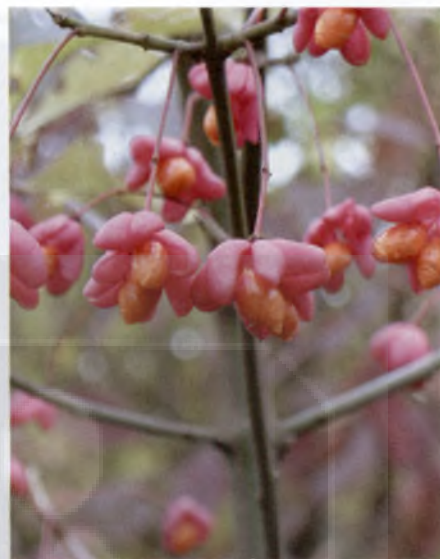
Magyarország a tölgy országa lehetne, ha a honfoglalás előtt és azóta nem irtottuk volna ki erdeinket. A Kárpát-medence képét 3-4 ezer évvel ezelőtt, az ember természetátalakító tevékenységének kezdetén összefüggő tölgyesek határozták meg.

A hatalmas erdők megfogyatkoztak ugyan, ám a magyar erdőket legjobban megszemélyesítő növény ma is a hatalmas, terebélyes, repedezett kérgű tölgyfa. Karéjos levele szimbólum az erdészek számára, terméséből pedig a gyerekek évről évre emberkéket készítenek. A „makkegészséges” kis fickó, a Makk Marci történetét Tersánszky Józsi Jenő meséjéből ismerhette meg a gyerekközönség.

A tölgyek nagy családja

A tölgyfák igazság szerint a hazai erdőkből is ismert bükkről elnevezett család tagjai, a név-

adó bükkfélékkel és a szelídgesztenyékkel együtt. A családban azonban a tölgyek közel 600 fajt számláló csoportja a legnépesebb. A rokonság többnyire fákból vagy cserjékből áll, amelyek a világ számos pontján előfordulnak, de jelenlétük a mérsékelt övben a leglátványosabb, itt kiterjedt erdőségeket alkotnak. Sok faj értékes fája, kérge miatt gazdasági szempontból is fontos. A nemzetség néhány képviselője Magyarországtól távol, a déli féltekén vert gyökeret. A déli tölgyek Dél-Amerika és Ausztrália legdélibb részén, valamint Új-Zélandon élnek. Megjelenésükben alig hasonlítanak a ha-

A tölgy barátai
A homoki tölgyesek lombkoronája nem zárt, ezért sok fényt enged át. A gazdag aljnövényzet olyan szépségeket rejt, mint a bíboros kosbor vagy a turbánliliom. Jól fejlődnek a cserjék is, például a csikos kecskerágó (fent)

Dugó, fadugó...

A világ legismertebb tölgyei közé tartozik az alacsonyan elágazó paratölgy, amelyet sokan sohasem látnak élő formájában, feldolgozva viszont annál gyakrabban. Ennek a Földközi-tenger környékén élő fának a lehántott, élettelen kérgéből készítik a parafadugót és a többi parafatermékét. Portugáliában járva gyakran látni a törzs alsó részén és a vastagabb ágakon a szürke kéregtől megfosztott fákat. A kéreg lehántása nem veszélyezteti a fa életét, de az újabb „szüretelésig” éveket kell várni. A parafa kérgét először 25 éves korában hántják, majd kilencévente, egészen a körülbelül a 250-300 éves élettartam végéig. A legfinomabb szerkezetű kéreg a korábbi hántások helyéről nyerhető. A kéreg őrleményéből készülő dugókat a növény saját gyan-tája ragasztja össze. A parafa vízálló, de a párat és a levegőt átengedi, jó hő- és hangszigetelő, nem gyúlékony, rugalmas, és mivel nem korhad, rothad, rendkívül hosszú élettartamú. Ezek a tulajdonságok a legkülönbözőbb területeken biztosítanak felhasználási lehetőségeket.

Bogosi Zoltán felvétele

zai tölgyekre, mert leveleik egészen aprók, és a legtöbb faj kifejlett korában sem magasabb néhány méternél. A tűzföld hideg, szeles körülményeivel is csak néhány göcsörtös délitölgy képes megküzdeni; ezek a fásszárú növények legdélebbi képviselői.

Mitől tölgy a tölgy?

A népes nemzetségre jellemző, hogy alapvetően fásszárú növények tartoznak bele. Leveleik örökzöldek vagy évenként lehullók, karéjosak. A fiatal egyedek gyakran nem hullatják el az ősszel elszáradt leveleket, hanem csak tavasszal dobják el

őket, amikor a rügyek hízni kezdenek. Virágaik a mezei vadvirágokhoz képest jelentéktelenek, de a porzók néha hosszan lelógóak. Terméseik tojásdad makkok. A makkot a fajra jellemző kupacs (Makk Marci kalapja) védi. Sok faj csak 40-60 éves korában érlel

először termést, ráadásul nem minden évben borítják az erdő alját egyforma vastagon a makkok: 5-7 évente figyelmető meg tömeges termés. A makkok jól csíráznak: a kidőlő fák helyén négyzetméterenként akár több száz magonc is növekedésnek indul. Fiatalon árnyéktűrő, az első 5-10 évben megél a magas fák alatt is. Ha sokáig nem kap esélyt (és fényt) a növekedéshez, akkor elsorvad. Szerencsés esetben a fény hatására felébred Csipkerózsika-álmából, és hihetetlen sebességgel kezd növekedni. Érthető a ver-

seny, hiszen csak egy magonc fejlődhet terebélyes fává.

Tölgyek a hegyen, tölgyek a völgyben

Szinte nincs olyan élőhely, ahol ne találnánk meg a tölgynemzetség tagjait. A cseres-tölgyesek az ország egyötödét hódították meg. A főleg kocsánytalan- és csertölgyből álló társulás a dombvidékeken és hegysegeink lábánál, kb. 250-400 méter közötti magasságban terjedt el. Mivel a fák itt jobban beengedik a fényt, az erdő al-

ján dús cserjeszint és színes virágokban gazdag aljnövényzet fejlődhet. A domboldalakon magasabbra mászva a cserest a gyertyános-tölgyes erdő váltja fel. Ez a társulás egészen a bükkösök alsó határáig, nagyjából 600 méteres magasságig húzódik. A gyertyán mellett kocsányos vagy kocsánytalan

Egy rokon délről
A délitölgyek szép, terebélyes fák, de nem nőnek olyan óriásira, mint a mi erdeink tölgyfái

Tölgyevők
A tölgyfa levelét számos rovar és lárvája, míg a szarvasbogár jókora pajorjai a korhadt tölgyfatuskók belsejében fejlődnek

tölgy is előfordulhat. A gyertyán a hatalmasra növő tölgyek alatt zárt, másodlagos lombkoronaszintet képez, amely alig enged fényt a talajra. Jellemzőek a lombfakadás előtt virágzó lágyszárú növények, mint a keltike, a medvehagyma vagy a szellőrózsa. Az alföldek a tatár-

juharos lösztölgyesek felségterületei voltak. Valaha az ország egytizedét borította ez a társulás, ma már csak nyomokban lelhető fel védett területeinken. A lösz alapkőzeten kialakult legjobb talajokon élő erdőket a mezőgazdasági területek iránti igény miatt már a honfoglalás

időszakában ritkítani kezdték. A négy tölgyfaj (kocsányos, kocsánytalan, cser, molyhos) mellett az alacsonyabb, másodlagos lombkoronában jelenik meg a névadó tatárjuhar. Állományai az alföldi erdőössztyepken kiterjedt gyepfoltokkal alkottak változatos mozaikot.

A tölgyek földje

A domborzat magassága szerint csoportosítható tölgyesek mellett szólni kell a víz, illetve a talaj által meghatározott erdőkről is. A folyók árterületének magasabban fekvő részein hatalmas területen fejlődtek keményfás ligeterdők, melyek-

ben a kocsányos tölgy szillel és kórrissal társul. A jó vízutánpótlás miatt dús a cserje- és a gyepszint. Homoktalajokon a kocsányos tölgy állományai jellemzőek. A tölgy mellett hárs és nyár is megjelenhet. Mivel a lombkorona a gyenge talajadottságok miatt nem záródik, szépen fejlődnek a cserjék

Madarat tolláról, tölgyet makkjáról... Kocsányos vagy kocsánytalan?

Nemcsak egyféle tölgy létezik, és az egyes fajok megkülönböztetése nem mindig egyszerű feladat. Az egyik legnagyobb és legjelentősebb a kocsányos tölgy: akár 35 m magasra is megnövő faóriás. Közele rokona, a kocsánytalan tölgy még magasabb és terebélyesebb. A tölgyeknél a kocsányt nem a levélen, hanem a makkon kell nézni. Ha a jókora, kb. 4 cm-es, tojásdad termés hosszú száracskán lóg, akkor kocsányos tölgygel állunk szemben, ha viszont az apró makkok kupacsa szinte ránő az ágra, akkor kocsánytalan a tölgy. Tavasszal és nyáron (esetleg télen), amikor nincs termés a fán, már nem ilyen egyszerű a helyzet. A levelek esetében ugyanis a kocsánykérdés pont fordítva van: ha a levél lemeze leér szinte az ágig, akkor a tölgy a kocsányosok közé tartozik. Ha a levéllemez és az ág között körülbelül 1 centiméteres nyél van, akkor pedig kocsánytalan termések nőnek rajta. A csertölgy leírása majdnem szó szerint megegyezik a kocsányos és kocsánytalan tölgyével, de a makkjait félig borító kupacsok jellegzetes, vastag, hosszú szőröktől borzasak.

A fentiekén kívül még más tölgyek is élnek hazánkban – érdekes, hogy a „magyar tölgy” nevet éppen egy dél-európai, balkáni faj kapta. Bár nálunk viszonylag ritka, azért büszkék lehetünk rá, hiszen hatalmas termetével megnyerő látványt nyújt. Makkja kicsi, a kupacs a termés derekáig ér.

Ha biztos akarsz lenni a dolгодban, kirándulásaidra vigyél magaddal képes növényhatározót, amelynek segítségével a levél, kéreg, makk vagy más tulajdonság alapján meg tudod állapítani a fa fajtát. Gyakorolhatsz a botanikus kertekben is, ahol táblácskákra írják ki a fák nevét.

(galagonya, kökény, som, tatárjuhar, fagyal stb.) és a gyepszint lágyszárú növényei is. Még a szikes területeken is megélnek a tölgyek. A Hortobágyon még van hírmondója a tatárjuharos-lösztölgyesre em-

Madarak otthona

A hatalmas tölgyfákon sokféle madár otthonra lel: a kérget harkály kopácsolja, a macskabagoly vagy a kék cinege az odvakba költözik be, s a vastag ágak az egerészölyv terjedelmes fészket is elbíriák

lékeztető, de annál sokkal alacsonyabb, ritkább sziki társulásnak. A savanyú talajokon mészkertülő tölgyesek alakultak ki. E társulás érdekessége, hogy a kocsánytalan tölgyek törzse között a nyírfák fehér, hámló kérge is előfordul. Nem nehéz kitalálni, hogy a mészköves talajoknak is megvan a maga tölgytársulása, mégpedig a mészkedvelő tölgyes. Erre a főleg középhegységek déli,

meleg lejtőin fellelhető erdőre jellemző, hogy igen sokféle fafaj megtalálható benne.

A tölgyélet alkonya

A hölgyek korát nem illik megkérdezni, de a tölgyekét bátran kutathatjuk. A kocsányos tölgyek körülbelül 150 éves korukban befejezik a gyors növekedést, és innentől kezdve csak lassan fejlődnek. Minden

Tölgyek tisztelete

Az időszámításunk előtti Európa nagy részét benépesítő kelták vallásában a tölgynek kiemelt szerep jutott. A kelta társadalom legjobban képzett, jóslásban, csillagászatban, orvos- és jogtudományban jártas rétegét a druidák alkották. A druida szó is a „tölgyfa-tudású” emberre utal. A papok és papnők is közülük kerültek ki, áldozataikat fehér ruhában, tölgylevelekből font koszorúval a fejükön mutatták be. Jóslni előszeretettel jártak a vén tölgyfák alá vagy tölgyligetekbe, mert hitük szerint isteneik is ott szerettek időzni. A termékenységet hozó szertartás során a druida pap felmászott a kiválasztott tölgyre, és az ágak közül aransarlóval lemetszette a mágikus fagyöngyöt. Az örökzöld, parazita növény – azáltal, hogy télen a csupasz ágak között is megőrizte leveleit – a termékenység szimbóluma volt, amellyel a föld termőképességét és a jószágok szaporaságát kívánták biztosítani. A gyógyhatású fagyöngybogyókat is előszeretettel használták. A tölgyfa és a fagyöngy tisztelete azóta is fennmaradt a kelták által sokáig birtokolt Britanniában.

Barta István felvétele

Tavaszi a tölgyesben
A gyertyános-tölgyes a tavaszi lombfakadás előtt a medvehagyma virágzó szőnyegétől fehérlik

évben kihajtanak, és sokáig még teremhetnek is, de a letörő nagy ágakat vagy más veszteségeket már nem tudják pó-

tolni. Ezzel azonban még nem fejeződik be a tölgy élete: akadnak 400–600 évesre becsülhető egyedek, amelyek átérték a történelem számos viharos évszázadát. Érdekes, hogy nem mindig a legöregebb fák a legnagyobbak. A 6–7 (ritkán 10) méter törzsátmérőjű, 30–35 méteres óriások sokszor a még kifogástalan egészségnek örven-

Bécsy László felvétele

Tavaszig megtartja
A fiatal tölgyeken gyakran egész télen át rajtuk maradnak az elszáradt őszi levelek

dő („makkegészséges”) két-háromszáz éves fák közül kerülnek ki. Rákóczi-fáknak szokás nevezni azokat az öreg fákat, amelyeket a népi hagyomány történelmi személyekhez (Mátyás király, Petőfi Sándor, Bethlen Gábor stb.) kapcsol. Természetesen nem minden Rákóczi-fa alatt üldögélt maga a fejedelem: sokuknak semmi köze a névadóhoz, csak magas

korokra utal a történelmi név. Az ilyen öreg fák jelentős részét adják a tölgyek, különösen a kocsányos tölgy, melynek latin fajneve (*robur*) is ellenállóságára utal. Az ország legöregebb tölgye minden bizonnyal a hédervári kastély kertjében áll. Korát 700 év körülire becsülik, azaz valamikor az Árpád-házi királyokat követően, az Anjou-házhoz tartozó Károly Róbert uralkodása alatt vert gyökeret a Szigetközben.

Öreg ember, öreg fa
Az ilyen öreg tölgy nemzedékek sorát láthatta megöszülni!

Bécsy László felvétele

